

SZÉKESFEHÉRVÁR ÉPÍTETT KATONAI ÖRÖKSÉGE, 1867–1918

(*HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2020. 120 o. ISBN 978-963-519-007-2*)

A kiadvány a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2020-ban elindított, *Az Osztrák–Magyar Monarchia épített katonai öröksége, 1867–1918* című könyvsorozat első kiadványa. A sorozatszerkesztő Kovács Vilmos ezredes, parancsnok, a szerkesztő Závodi Szilvia tudományos titkár és Páli-Herczeg Zsuzsanna főelőadó volt, a fotókat Szikits Péter múzeumi fotós készítette, a grafikai és nyomdai munkákat pedig a HM Zrínyi Nonprofit Kft. végezte.

A puhafedeles, kisméretű könyv borítóján a székesfehérvári honvéd laktanyát megjelenítő színezett képeslap látható. A kötet a sorozatszerkesztői köszöntőt követően nyolc tematikus fejezetre oszlik, majd a felhasznált irodalom (a források, a szakirodalom és a rövidítések) jegyzéke, a köszönetnyilvánítás, illetve a gazdag képi katalógus rekeszti be. A *Székesfehérvár épített katonai öröksége, 1867–1918* című monográfia Fröhlich Dávid és Káplár Zsolt a Hadtörténelmi Levéltár és Térképtárban, a Hadtörténeti Múzeumban, a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárában, a Szent István Király Múzeumban, valamint a Székesfehérvár Városi Levéltár és Kutatóintézetben folytatott 2020. évi kutatásainak eredményein alapul.

A kötet első fejezete a település dualistakori katonavárosi létével foglalkozik. A szerzők részletesen adatozzák, hogy 1883 és 1910 között hány katona állomásozott Székesfehérváron (amíg 1883-ban 1053, addig 1910-ben már 1797 katona volt a városban), továbbá bemutatják a közös és egyéni beszállásolás, valamint a rendes- és a fióklaktanya jogi fogalmát is.

A katonai vonatkozású objektumok ismertetése a második tematikai résszel veszi kezdetét. A fejezet a még az osztrák–magyar kiegyezés előtt emelt belvárosi (gyalogsági) laktanya és élelmezési ház ismertetésével indul. Megtudhatjuk, hogy a mai Kossuth utca területére tehető épületek 1879 után már nem feleltek meg az elvárásoknak, miután az ingatlanok 1897-ben városi kézbe jutottak, a modernizálás helyett elbontásra, földtelkeik pedig értékesítésre kerültek. Az alapvetően nem katonai célok kiszolgálására tervezett épületek sorában a fióklaktanyának használt Pirosalma major (Budai út–Gyümölcs utca–Pirosalma utca–Deák Ferenc utca térsége), illetve a szintén katonák elszállásolására használt Malom utcai városmajor (Sörház tér) és a Cser-Palkovics-ház (Széchenyi utca) kerülnek említésre. Ugyanebben a részben olvashatunk a székesfehérvári gyakorlóterekről is. Kezdetben a település nem rendelkezett katonai gyakorlóterrel, a gyakorlatok helyszínéül hosszú ideig a vásártér szolgált. A változást az 1884. esztendő hozta meg, amikor 200 kataszteri hold méretű gyalogsági gyakorlóteret jelöltek ki az úrhidai út, a sóstói liget mocsara, a táci út és a Maros-patak között, valamint 1899-ben egy 104 kataszteri hold alapterületű lovassági gyakorlóteret alakítottak ki a Csíkvári út és a Maros-patak között. A katonai vonatkozású épületek sorában olvashatunk még a 19. század közepén, a vasútállomás térségében emelt (napjainkban már nem álló)

magyar királyi Méntelep objektumairól, illetve a 75 beteg fogadására alkalmas csapatkórházról (Budai út–Seregélyesi út) és az ételmezési raktár Budai úti épületeiről is. A fejezet végén a szedreskert, illetve sóstói lőportoronyról, továbbá a Nagy Háború éveiben kiépülő sóstói repülőtelepről és hidrogéngyárról kap az olvasó leírást.

A harmadik fejezet révén az új honvédlaktanya, illetve a honvédkerületi parancsnokság építéstörténetébe nyerhetünk részletes betekintést. A város 1882-ben írt ki pályázatot két zászlóalj befogadására alkalmas laktanya, fogház és hadbíróóság, valamint a kerületi parancsnokság épületeinek a megtervezésére. A munkálatokat végül ifj. Say Ferenc tervei alapján kezdték meg. A korábbi kaszárnyaépület felhasználásával az új – már tornaudvarral, kocsi-színnel, raktárral és fogházzal rendelkező – laktanya (Malom utca–Sár utca) 1884-ben készült el, majd ugyanebben az évben fejeződött be a historizáló stílusjegyeket mutató kétemeletes, kerületi parancsnokság (Zichy liget) épülete is.

A negyedik tematikai egység középpontjában a József főherceg lovassági laktanya (Lövölde utca–Budai út–Zrínyi utca) kialakításának a története áll. 1888-ban a megyei közgyűlés az egy ezredtörzs és három század befogadására alkalmas kaszárnya építésére vonatkozóan Adler Károly és Say Ferenc terveit fogadta el. A munkálatok 1892-ben fejeződtek be, de 1895-ben a katonaság szakemberei már a lehetséges bővítés mellett foglaltak állást, később az új huszárpótkeret laktanya a volt megyei kórház épületében a Budai úton jött létre.

Az ötödik fejezet a cs. és kir. gyalogsági laktanya építéstörténetét mutatja be. Megtudjuk például, hogy a kaszárnya ügyében 1882-ben hozott elhatározás csak 1901-ben kezdett tetet öltetni, amikor Say Ferenc 1899-ben készített tervei alapján a lovassági laktanya szomszéd-ságában – szintén a Budai úton – kezdetét vette az egy gyalogzászlóalj részére szánt laktanya épületegyüttesének a kialakítása.

A hatodik fejezet az 1868 és 1918 között Székesfehérváron állomásozó ezredeket (cs. és kir. 69. „Hindenburg” gyalogezred, 65. honvéd zászlóalj/m. kir. 17. honvéd gyalogezred, cs. és kir. 10. huszárezred, cs. és kir. 13. jászkun huszárezred, cs. és kir. 12. ulánus ezred, cs. és kir. 24. vadászzászlóalj, m. kir. 1. honvéd tábori ágyúezred) és azok első világháború alatti harcait mutatja be.

A hetedik fejezet a Szentlélek katonai temetőt és a Nagy Háború lokális emlékműveit mutatja be az olvasónak. Az első világháború mementójának jelentős helyszíne a szegények temetőjéből kialakított, 849 (1914–1918-ban elhunyt) magyar és egyéb nemzetiségű katona végső nyughelyéül szolgáló katonatemető. A helyszínen ma két első világháborús emlékmű található: az egyik egy írásos forrásokkal nehezebben kísérhető beton emlék, a másik Kallós Ede 1925-ben felállított műalkotása, a cs. és kir. 10. huszárezred – katonaalakot megjelenítő – emlékműve. (Utóbbi eredetileg a megyeháza mellett állt, 1997-ben került a mai helyére a Szentlélek temetőbe.) A fejezet még Bory Jenő, Pásztor János, Hikisch Rezső, Földes Szabó László, illetve Pátzay Pál első világháborús vonatkozású munkáit mutatja be.

A tematikai rész zárásaként a szerzők a Nagy Háború centenáriumához kapcsolódó első világháborús hadisírok és emlékhelyek felújítását segítő pályázat által megvalósuló városi rekonstrukciós munkálatokat sorolják fel.

A kötet utolsó fejezete az Osztrák–Magyar Monarchia épített katonai örökségének 1918 utáni, székesfehérvári vonatkozású történetének tömör összefoglalását adja. Érdeemes lehet megjegyeznünk ezen a ponton, hogy a katonai objektumok sorából napjainkban a honvéd laktanya, valamint fogház, a kerületi parancsnokság, a gyalogsági laktanya lakóépületei és az élelmezési raktár építményei állnak.

A recenzens a *Székesfehérvár épített katonai öröksége, 1867–1918* című monográfiát széles olvasóközönség számára ajánlja: a bemutatott munka a Székesfehérvár hely- és hadtörténete iránt érdeklődők mellett a műemlékvédelemmel, valamint az örökségbarát városi turizmussal foglalkozók számára egyaránt hasznos kézikönyvként használható.

Az Osztrák–Magyar Monarchia épített katonai öröksége, 1867–1918 elnevezésű projekt újabb kutatásai Budapestre irányulnak a 2021. évben.

Polgár Balázs